

Motion till riksdagen 2011/12:Kr235

av **Hans Backman (FP)**

Folkrörelsebyggnader

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att Riksantikvarieämbetet i samverkan med länsstyrelserna bör göra en inventering av folkrörelsebyggnader som grund för kommande bedömningar av vilka som har särskilt stort bevarandevärde.

Motivering

I samband med riksdagens beslut rörande ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan från år 2000 beslöts om omfattande årliga statsbidrag för underhåll av äldre kyrkor. En schablonregel infördes med innebörden att den tidigare statskyrkans kyrkobyggnader tillkomna före 1940-talet klassades som kulturminnen. Detta även i fall där en arkitekt ritat flera snarlika kyrkor. 1800-talets väckelserörelser innebar tillkomsten av flera samfund med tusentals nya församlingar landet runt. Med insamlade medel och stora lekmaninsatser kom omfattande verksamheter igång.

I städer, andra tätorter och inte sällan ända ned på bynivå uppfördes mängder av kyrkor, kapell och missionshus. Församlingsmedlemmarna bidrog med pengar, byggmaterial och arbete. De enklaste missionshusen var ofta snarlika bygdens normala bostadshus.

Ungefär samtidigt tillkom på motsvarande sätt mängder av ordenshus (det första, väl bevarat, i Arboga 1881) och andra nykterhetslokaler.

En tredje våg av folkrörelsebyggnader kom genom arbetarrörelsens Folkets Hus med spridning över hela landet. Gemensamt för lokalerna var att de oftast uppfördes i trä på landsbygden och i sten eller tegel i städerna.

De största väckelsekyrkorna hade, som ett slags reaktion mot nygotiken, en annan utformning än statskyrkobyggnaderna. Med förebilder i främst metodisternas City Road Chapel och baptisternas Metropolitan Tabernacle, båda i London, införde väckelserörelserna en för Sverige helt ny kyrkoarkitektur

Fel! Okänt namn på

för sina större byggnader. Inga höga torn, spartansk inredning och läktare för att rymma många.

Den kyrkohistoriskt mest intressanta byggnaden var rimligen metodistpastorn George Scotts Engelska kyrkan i Stockholm, uppförd 1841 med pengar han samlat in i Storbritannien och USA. Scott tilläts komma till Sverige som pastor till engelska arbetare vid Samuel Owens verkstadsindustri. Att så många svenskar attraherades av Scotts förkunnelse ledde till starka reaktioner. Hans kyrka stormades av pöbel, hetsad av både överhet och press. Scotts förbjöds att predika och flydde från Sverige. Han hade betydelse som inspiratör till både väckelse- och nykterhetsarbete. Två unga medarbetare till honom var Anders Wiberg och C O Rosenius, sedan portalgestalter för baptisterna respektive Fosterlandsstiftelsen. Scotts kyrka kom sedan att bli Fosterlandsstiftelsens huvudkyrka i Stockholm. Kyrkan revs 1953 i samband med Hötorgssaneringen.

Det är beklagligt att inte statsmakterna, Riksantikvarieämbetet och berörda länsstyrelser vid den tidpunkten ställde sig frågan vilka av till exempel de sex största väckelsekyrkorna som borde bevaras för framtiden. Sex, fem, fyra, tre, två eller en? I stället revs alla sex. G E Beskows legendariska Blasieholmskyrkan från 1867 såldes 1964 till Arbetsgivareföreningen för rivning.

Anders Wiberg byggde 1865 Betelkapellet för baptisterna i Stockholm, och liksom Scott hade han samlat in pengar i USA och England. Byggnaden revs hundra år senare.

Missionsförbundets tre största kyrkor var Immanuelskyrkan i Stockholm (byggd 1886), Betlehemskyrkan i Göteborg (1879) och Betlehemskyrkan i Gävle, byggd 1880 och samfundets första med torn. Den revs 1975 ungefär samtidigt med de två andra.

Missionskyrkan i Gävle, länge kallad kapell, hade ofta P P Waldenström (riksdagsledamot för staden) som predikant. Den kunde genom dubbla fyrsidiga läktare rymma 3 000 personer och var därmed stadens i särklass största samlingslokal. Arkitekt var E A Hedin som ritade en rad kyrkor, också för andra samfund.

De största väckelsebyggnaderna revs alltså utan att de ansvariga för svensk kulturminnesvård reagerade.

De mindre missionshusen, ordenshusen och Folkets Hus, oftast i trä, har uppgått till tusental men har främst efter andra världskriget minskat mycket kraftigt, genom rivning eller försäljning för att användas som bostäder eller kommersiell verksamhet. En del har blivit lokaler för byalag och liknande.

I Inger-Britt Holmblads doktorsavhandling "Hören Herrens röst" (2002) om Svenska Missionsförbundets kyrkobyggande finns en redovisning av samtliga samfundets missionskyrkor och missionshus som funnits i Gävleborgs län, nämligen 164, varav 98 i Hälsingland och 66 i Gästrikland. I Edsbyn i Hälsingland fanns byggmästaren och riksdagsledamoten Olof Johansson som ritade ett mycket stort antal byggnader för olika ändamål. Han var missionsförbundare och till samfundet gjorde han ritningar till missionshus men också typritningar för missionsstationer.

I min hemkommun Hofors finns Torsåkers missionskyrka, byggd 1875. Den har tresidig läktare och en framträdande fondmålning. Byggnaden har

haft mycket stor betydelse för bygdens föreningsliv, och i flertalet familjer finns nog personer med en relation till den.

Det är trist att de största och mest legendariska väckelsekyrkorna raserades utan samlad bedömning. Det är nog en återspeglning av att också de kulturminnesvårdande myndigheterna länge ansåg att fria samfund och deras lokaler var ointressanta jämfört med statskyrkan.

Det finns knappast skäl att bevara samtliga de missionshus, ordenshus och Folkets Hus som ännu inte raserats. En byggnad som finns kvar i ursprungligt skick är väl oftast av större intresse än kraftigt ombyggda lokaler.

Det är inte en rimlig linje att som i fallet Svenska kyrkan säga att alla byggnader från tiden före 1940 automatiskt bör bevaras. Principiellt bör varje objekt bedömas på sina egna meriter. Att bevara samtliga gamla järnvägsstationer eller stenbroar är knappast motiverat, utan ett urval måste göras.

Folkrörelserna var i mycket grunden till den svenska demokratin, inte minst genom att de kom att fungera som skola i praktisk demokrati. I ett längre perspektiv blir det konstigt om byggnaderna hos den gamla statskyrkan, som i mycket representerade överhetssamhället, anses oerhört mycket mer skyddsvärda än lokalerna från de folkliga rörelser som drev på för demokrati, folkbildning och likhet inför lagen.

Riksantikvarieämbetet bör, i samverkan med länsstyrelserna, göra en inventering av kvarvarande folkrörelselokaler. Dessa byggnader representerar olika organisationer, olika tidsperioder, olika byggtraditioner och en del har haft större lokal och regional betydelse än andra.

De kyrkohistoriskt och arkitektoniskt främsta väckelsekyrkorna raserades årtiondena närmast efter andra världskriget. Det kan inte repareras i efterhand, men än finns chansen att inte upprepa samma misstag också för glesbygdslokaler.

Den principiellt rimligaste lösningen på sikt är att varje objekt bedöms på sina egna meriter, kyrka, industribyggnad, jordbruk, bostad, trafikanläggning, idrottsanläggning eller vad det kan vara. Länsstyrelserna är kanske den instans som lättast kan göra avvägningen mellan olika objekt som bedöms vara av intresse att bevara för eftervärlden. Om olika objekt vägs mot varandra bör statliga medel till byggnadsminnesvård inte i förväg vara öronmärkta för den ena eller andra typen av byggnader.

I ett första skede bör en inventering göras av folkrörelsebyggnader, som grund för kommande bedömningar av vilka som har särskilt stort bevarandevärde. Inventeringen bör omfatta såväl byggnader som ännu används i sin ursprungliga funktion som sådana som fått annan ägare men i huvudsak ändå finns bevarade ut- och invändigt.

Stockholm den 27 september 2011

Hans Backman (FP)